

YENİ İPEK YOLU PROJESİNİN SSCB SONRASI ORTA ASYASI'NDA ULUS VE DEVLET İNŞA SÜRECİNE ETKİLERİ

Oldukça sancılı geçen ve hâlâ sonlanamayan ulus ve devlet inşa sürecinde Orta Asya cumhuriyetleri toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda birçok değişim ve dönüşüm geçirmişlerdir.

Prof. Dr. İsmail Aydın

Başkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Orta Asya ülkelerinin yakın dönem tarihi Sovyet döneminde belirlenmiş siyasi sınırların tayin ettiği bir tarihtir. Sovyet rejimi Orta Asya'yı etnograf ve antropologlar aracılığıyla öngördüğü milletlere (Kazak, Kırgız, Özbek, Tacik, Türkmen, vb.) bölmüş, daha sonra da bu kimliklerle ve varolan coğrafi, siyasi ve kültürel/etnik sınırlarla örtüşmeyen cumhuriyetler yaratmıştır. Sovyetler Birliği'nin 1991'de çözülmesinden sonra bağımsızlıklarını elde eden Orta Asya cumhuriyetleri coğrafi, siyasi ve kültürel/etnik sınırlarla örtüşmeyen gerçeklik bağlamında ulus ve devlet inşa sürecine girmişlerdir. Oldukça sancılı geçen ve hâlâ sonlanamayan ulus ve devlet inşa sürecinde Orta Asya cumhuriyetleri toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda birçok değişim ve dönüşüm geçirmişlerdir.

Siyasi sınırlarla kültürel/etnik sınırların örtüşmemesi, coğrafyanın ve kaynakların dayattığı sınırlar açısından da geçerlidir. Dolayısıyla, bağımsızlık sonrasında Orta Asya'daki değişimi ve dönüşümü anlamak, sadece siyasi sınırların değil, birçok konuda belirleyici olan coğrafi sınırların da göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Orta Asya'da coğrafyanın ve kaynakların dayattığı sınırlar bölgesel ekonomik iş birliğini zorunlu kılan temel unsurlardır.¹ Doğal kaynaklar ve bu kaynaklardan elde edilen gelirin nasıl kullanılacağı; bölge

güvenliği, refahı ve demokrasinin gelişebileceği bir toplumsal ortamın yaratılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Devlet inşası, devlet olmanın (İng. *statehood*) temel fonksiyonlarının yerine getirilebilmesi amacıyla tüm devlet kapasitesinin kurulmasıdır. Devlet olmanın temel fonksiyonları; şiddeti tekeline almak, eğitim, sağlık, sosyal güvence, vb. hizmetlerin sağlanması ve toplumdaki farklılıklardan kaynaklanabilecek olası çatışmaları önleyecek kurumların oluşturulmasıdır.

Ulus inşası ise bir devletin vatandaşlarının aidiyet hissettikleri ve kimliklerini bununla tanımladıkları bir 'hayal edilmiş topluluk' veya '*demos*' meydana getirmektedir. Ulusal topluluklar devletler olmadan da var olabilmekteyse de devlet ve ulus arasında son derece güçlü bir bağ bulunmaktadır.

Toplumsal, siyasal ve ekonomik istikrarın ve güvenliğin sağlanmasında ekonomik gelişme ve bunun gerektirdiği ekonomik iş birliği bağlamında bir kalkınma projesi olarak değerlendirilebilecek Yeni İpek Yolu Projesinde (YİYP), eski İpek Yolu'nda olduğu gibi Asya ile Batı arasında yeni bir ticaret yolu kurulması hedeflenmektedir. Orta Asya'da güvenlik ve istikrarın sağlanması bölgesel ve küresel güvenlik ve istikrar açısından da gereklidir. Bu bağlamda, bölgesel ve küresel aktörler ile Orta Asya ülkeleri yönetimlerinin farklı kimlikleri ve çıkarları yönetebilmeleri bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Doğrudan denize çıkışı

olanağı bulunmayan Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını sağlamlaştırılmaları, ekonomik kalkınmaları ve dünya ile bütünleşmeleri için bu yolun canlandırılması hayati önem taşımaktadır.

Tarihî İpek Yolu

Tarihî İpek Yolu, Çin'de, Doğu Türkistan'dan - bugünkü Sincan bölgesi- başlayıp binlerce kilometre kat ederek Hazar Denizi'ne ulaşan bir yoldu. Hazar'a ulaştığında, biri kuzeyde Anadolu üzerinden, diğeri de Akdeniz'in güneydoğusundan devam eden iki kola ayrılmaktaydı. Anadolu üzerinden geçen hattın da üç farklı kolu bulunmaktaydı. Bir kol, kuzey Anadolu'yu izleyerek Erzurum ve Trabzon üzerinden Karadeniz'e; orta kol Anadolu topraklarını aşarak, Bursa ve İstanbul üzerinden Avrupa'ya ulaşıyordu. Üçüncü kol ise Kayseri üzerinden Anadolu'nun güneyine doğru uzanmış ve Antalya yoluyla Akdeniz'e varmıştı. Yol, adını, en çok ticareti yapılanı ipekten almıştır. Eski Mısırlıların ve Romalıların milattan önceki zamanlarda Çin'den ipek aldıkları bilinmektedir.

Tarihî İpek Yolu yalnızca bir ticaret yolu olarak değerlendirilemez. Bu yol doğuyla batıyı birbirine tanıştırmış; dünyanın bu iki coğrafyası arasında bilim, teknoloji, din, inanç, uygarlık, kültürel ve sanatsal değerlerin yayılmasına aracılık etmiştir. Sadece tüccarlar, seyyahlar, kültür ve sanat insanları değil, aynı zamanda din ve inanç temsilcileri, misyonerler ve savaşçılar da bu

Toplumsal, siyasal ve ekonomik istikrarın ve güvenliğin sağlanmasında ekonomik gelişme ve bunun gerektirdiği ekonomik iş birliği bağlamında bir kalkınma projesi olarak değerlendirilebilecek Yeni İpek Yolu Projesinde (YİYP), eski İpek Yolu'nda olduğu gibi Asya ile Batı arasında yeni bir ticaret yolu kurulması hedeflenmektedir.

yolun farklı güzergâhlarını kullanmışlardır. Doğuda, özellikle Çin'deki birçok icat ve keşif de yine bu yol aracılığıyla batıya taşınmıştır. Bu yol aynı zamanda göç yoludur. Tarihî İpek Yolu; malların, insanların ve fikirlerin taşındığı bir ticaret ve etkileşim yolu/kanalı olmuştur.²

Yaklaşık bin yıl doğuyla batı arasında, başta ticaret olmak üzere birçok şeyin taşındığı ve/veya yayıldığı bu yolun canlılığı sayesinde Orta Asya ekonomik ve kültürel açıdan büyük gelişme göstermiş, âdeta bilim, kültür ve sanat merkezi olmuştur. Güzergâh üzerinde bulunan ve bugün de önemlerini koruyan Buhara, Semerkant, Taşkent, İsfahan, Kaşgar, Merv gibi tarihî şehirler, İpek Yolu'nun ekonomik canlılığı sayesinde en parlak dönemlerini yaşamışlardır. Ancak 15. yüzyılın başları, bir ticaret yolu olarak İpek Yolu'nun üstünlüğünün/cazibesinin sona ermeye başladığı yüzyıldır. Bu yüzyıla birlikte pusula vb. bazı icatlar ve coğrafi keşifler sonucunda yeni deniz yollarının bulunması, daha sonra Avrupa'da da ipek yetiştiriciliğinin yaygınlaşmasıyla İpek Yolu ticareti gerilemeye başlamıştır.

Yeni İpek Yolu

Günümüzde uluslararası küresel ekonominin, siyasetin ve gücün merkezi Atlantik'ten Asya'ya kayıyor. Asya, hem dünyanın en büyük pazarı -dünya nüfusunun yarısından fazlası- hem tüketim hem de enerji kaynakları bölgesi. Küreselleşen dünyada enerji uzun süredir uluslararası ekonominin itici gücü hâline geldi, petrol ve doğal gazla olan talep arttı. Sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervlerinden ötürü Orta Asya'nın önemi giderek artıyor. Asya'ya Hazar ve çevresindeki enerji kaynaklarının varlığı da eklendiğinde, Avrasya, bir bütün olarak artık neredeyse dünyanın enerji, üretim ve tüketim merkezi olmaya aday görünüyor; dünya enerji piyasası Orta Doğu petroleri hatundan Hazar petroleri ve doğal gazı hattına kayıyor.³

Yeni İpek Yolu Projesi (YİYP) ile tarihi İpek Yolu'nun demir yolları, kara yolları, deniz yolları ağılarıyla, petrol ve doğal gaz boru hatlarıyla yeniden canlandırılması

amaçlanmaktadır.⁴ Projede başı çeken, bu projenin gerçekleşmesini en çok isteyen ve bu doğrultuda diğer ülkelerden önce yatırım ve altyapı çalışmalarına başlayan Çin için YİYP sadece taşımacılık hattıyla sınırlı bir proje değil.⁵ Çin, 'Bir Kuşak, Bir Yol Projesi' olarak nitelendirdiği YİYP üzerindeki ülkeler arasında iş birliği ve ortak yatırımların artırılmasıyla bu yolun bir ekonomik kuşak haline getirilmesini öngörüyor. Çin'in kendisini merkezine oturttuğu bu tablonun içine ülkenin dev pazarı ve yüksek performanslı üretim gücüyle birlikte Avrupa'nın sermayesi ve teknolojisi, Orta Asya'nın ise enerji kaynakları giriyor. Dolayısıyla ilgili tüm taraflar için fayda sağlayabilecek bir uzak görüşlülük ortaya çıkıyor.⁶ YİYP, bir taraftan 'Türk Dünyası'nda ekonomik, sosyal ve kültürel yakınlaşmayı sağlamanın bir altyapısı olabileceği gibi diğer taraftan Türkiye, Asya ile Avrupa arasındaki ticarete bir köprü konumuna geleceğinden, 'Türk Dünyası' ile varolan sosyal, kültürel, ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmede de bir kaldıraç işlevi görebilir. Sonuç olarak, 21 trilyon dolarlık bir hacmi oluşturması beklenen YİYP, güzergâhındaki 65 ülkenin ekonomik ve kültürel yaşamına büyük canlılık getirecek bir proje olarak görünüyor.

Orta Asya Cumhuriyetlerinde Ulus ve Devlet İnşası

Başta da belirtildiği gibi bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya cumhuriyetleri coğrafi, siyasi ve kültürel/etnik sınırlarla örtüşmeyen gerçeklik bağlamında ulus ve devlet inşa sürecine girmişlerdi. Devlet inşa sürecinin göreceli de olsa tamamlanmasına karşın ulus inşa süreçleri hâlâ sonlandırılmamıştır. Bağımsızlıkların üzerinden geçen 26 yıllık süre, ilgili yazında genellikle 'geçiş' (İng. *transition*) kavramıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. 'Geçiş' kavramının, başka birçok örneği açıklamada işlevsel olmasına karşın tarihsel süreklilikleri dikkate alan kapsamlı bir analiz yapmada sınırlılıkları bulunmaktadır.⁷ Çok uzun bir süre iç içe yaşama sonucunda ortaya çıkan tarihsel, kültürel ve dilsel bütünlük, Stalin'in 'bir etni, bir toprak' ilkesine dayanan etno-federal yapıyı kurmasıyla büyük ölçüde çözülmüş ancak tam olarak parçalanmamıştır. Bu nedenle, Orta Asya cumhuriyetlerinin ulus ve devlet inşa süreçleri; tarihten gelen süreklilikler, Sovyet rejiminin mirası ve bağımsızlıktan sonraki dönemin dinamikleri de dikkate alınarak 'değişme' (İng. *change*) ve 'dönüşüm' (İng. *transformation*) kavramlarıyla analiz edilebilir.

Ulus inşa süreçlerinde '*titüler*'⁸ halkın millî özellikleri temelinde uygulanan 'ulusallaştırıcı' (İng. *nationalizing*) politikalar, azınlıkların çeşitli ayrımcılık veya insan hakları ihlallerine maruz kalmalarına yol açmıştır.⁹ Orta Asya cumhuriyetlerinde demografik yapılar elverdiği ölçüde etnik bir homojenleşme eğilimi ve '*titüler*' etnikleştirme (İng. *titular ethnicization*) sürecine tanık olunmuştur. Devlet kurumlarında veya diğer önemli görevlerde '*titüler*' etnik grubun üyelerinin oranında görülen artış, '*titüler*

etnikleştirmenin önemli bir göstergesidir. Ulus inşa süreci ve ülke bütünlüğü ile egemenliğin tesisinin, ülke içinde yaşayan azınlıklara yönelik ayrımcı politikaları ve insan hakları ihlallerini meşrulaştırmak için kullanılmasının yol açabileceği sorunlar göz ardı edilmemelidir. Çok etnili Orta Asya toplumlarının yöneticileri varolan veya potansiyel sorunları baskıcı yöntemlerle değil, *titüler* halkın nüfus açısından büyük çoğunluğu oluşturduğu ülkelerde dahi tüm vatandaşların ihtiyaçlarına ve taleplerine cevap vererek çözebileceklerdir. Bu açıdan bakıldığında farklı kimliklerin yönetilmesi büyük önem taşımaktadır.¹⁰

Ulus ve devlet inşasının kültürel çoğulculuğa ve farklı dillere nasıl yansıdığına tespiti son derece önemlidir. Orta Asya'nın bağımsız cumhuriyetleri de -başka birçok ulus ve devlet inşasında olduğu gibi- azınlık grupların egemen kültürü (devlet dili de dâhil olmak üzere) benimsemesini teşvik etmektedirler. Ancak bu anlayış 'zamanın ruhu' ile çelişmekte, farklı kimlikleri dışlamayan yeni bir ulus ve millî kimlik anlayışının geliştirilmesini gerektirmektedir. Aslında, Sovyet rejimi deneyiminin, 'Sovyet kimliği' çerçevesinde tüm totaliter niteliğine rağmen, devletle vatandaş arasında etnik niteliği bulunmayan siyasi bir bağ kurduğu gerçeğini göz önünde bulundurursak, bu coğrafyada yaşayan halkların bölgesel, etnik veya siyasi farklı kimlikleri belirli bir uyum içinde taşıma deneyimine çok yabancı olmadıkları görüşü savunulabilir. Ayrıca, tarihsel olarak da Orta Asya halklarının geleneklerinde etnisiteden bütünüyle bağımsız

aşiret gibi siyasi örgütlenme biçimlerinin bulunduğu da dikkate alındığında Orta Asya halklarının geleneksel ve tarihsel tecrübeleri itibarıyla da ulus kimliği ile diğer yerel ve etnik kimlikleri uyumlaştırma becerisine sahip oldukları görüşü ileri sürülebilir. Birçok araştırma, *titüler* olmayan halkların vatandaşı oldukları devlete aidiyet duymamaları hâlinde dahi yaşadıkları topraklara -ki bu birçok durumda yüzyıllardır yaşadıkları topraklardır- büyük bir bağlılık ve aidiyet duyduklarını göstermiştir. Bu gerçeklik, yaşanan toprağa olan bağlılık ve aidiyetin vatandaş ile devlet arasında kurulacak siyasi bağla pekiştirilmesi gereğine işaret ederken, aynı zamanda kültürel ve etnik sınırları dikkate alan bölgesel bazı politikaların ülke yönetimleri tarafından geliştirilmesi gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

Orta Asya Bölgesel Bütünleşmesinde YİYP'nin Rolü

Orta Asya'da güvenlik ve istikrarın sağlanmasının, bölgesel ve küresel güvenlik ve istikrar açısından da gerekli olduğunun gözden kaçırılmaması gerekir. Bölgesel ve küresel aktörler ile Orta Asya cumhuriyetleri yönetimlerinin devlet merkezli bir güvenlik anlayışı yerine, insan merkezli bir güvenlik anlayışı benimseyerek farklı kimlikleri ve çıkarları yönetebilmeleri bir gerekliliktir. Ulusal, bölgesel ve küresel güvenliğin birbirine bağlı olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Bölgesel bütünleşmenin sağlanması bu açıdan hayati bir öneme sahiptir. Ancak bu bütünleşme, 'Türklük' veya

'İslam' gibi ortak kimlikler üzerinden geliştirilecek 'biçimsel bölge' (İng. *formal region*) biçiminde değil, aslında bir süredir oluşmakta olan ve ekonomik bütünleşme, refah, demokrasi, Batı'yla bütünleşme gibi ortak hedefler etrafında 'işlevsel bölge' (İng. *functional region*) biçiminde düşünülmelidir.¹¹

Bölgesel bir kalkınma projesi olarak değerlendirilebilecek YİYP, tarihî İpek Yolu'nda olduğu gibi Asya ile Batı arasında kurulacak ticaret yolunda Afganistan'a merkezî bir rol vermektedir. Afganistan, daha önce Orta Asya'yı Güney Asya'dan ayıran bir engel olarak görülürken artık birleştiren bir köprü olarak değerlendirilmektedir. Ancak Afganistan'da ülkenin yeniden imarı süreci henüz tamamlanmamıştır. Başta Özbekistan ve Kazakistan olmak üzere bütün Orta Asya cumhuriyetleri, Afganistan'da istikrarın korunması ve ticaret kanallarının açılması çabalarına destek vermektedirler.

Aslında kültürel olarak Orta Asya coğrafyasının bir parçası olan Afganistan'ı Orta Asya'ya bağlaması planlanan, Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'i de içeren bir ekonomik bütünleşme projesi olan YİYP'nin ülkeler arası eski anlaşmazlıkların aşılmasında ne ölçüde bir başarı

kaydedeceğini öngörmek zordur. Bölgeyi bütünleştirecek bir ekonomik gelişmenin kapsamlı bir uluslararası yardımın yanı sıra özel sektör yatırımlarının çapına ve yaratılacak istihdam olanaklarına da bağlı olacağı ifade edilebilir.

Yukarıda da belirtildiği gibi ortak çıkarlar etrafında oluşturulacak 'işlevsel bölge', Orta Asya'da giderek yaygınlaşan organize suç, silah, uyuşturucu kaçakçılığı, vb. sorunlarla da mücadele etmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu, aynı zamanda tüm Orta Asya yönetimlerinin mücadele etmek konusunda kararlı oldukları radikal dinî grupların etkinliğini azaltmak açısından da aynı derecede önemlidir. Artan yoksulluk ve ülke yönetimlerinin ayrımcı politikalarının neden olduğu devlete yabancılaşma olgusunun radikal İslamcı grupların taraftar toplamasını kolaylaştırdığı, araştırmalarda elde edilen bulgular arasındadır.

YİYP'nin Orta Asya cumhuriyetlerine yeni bir dış politika seçeneği sunma olasılığı bir hayli yüksektir. Bu bölgede barışın, kapsayıcı ulus inşa etmenin ve bölgesel istikrarın anahtarı, bölgesel ticaretin ve karşılıklı bağımlılıkların artırılmasıdır. Bu sağlandığı takdirde Güney Asya –özellikle Afganistan ve Pakistan'dan yayılan

dinî temelli şiddet- Orta Asya için tehdit kaynağı olmaktan çıkabilir.

Aslında -işlevsel bölge kavramının da içeriğine uygun olarak- Kazakistan devlet başkanı Nazarbayev, geçmişte bölgesel bütünleşme için birçok fikir ortaya atmış, bu fikirler çerçevesinde bazı birlik projeleri geliştirmiştir.¹² Bağımsızlığını kazandıktan sonra diğer Orta Asya ülkelerine göre hızlı ve düzenli bir ekonomik kalkınma gerçekleştiren Kazakistan, bölgede kurulmuş olan hemen tüm ekonomik birliklere ve örgütlere katılmıştır. Bağımsızlığın kazanılmasından sonraki ilk yıllarda bölge ülkelerine birlikte hareket etme ve sorunları diyalogla çözüme çağırısında bulunan Nazarbayev, bölgesel bütünleşmenin 'işlevsel bölge' anlayışıyla oluşturulabileceğini kavrayan belki de bölgenin tek lideridir. Avrasya Birliği'nin de fikir babası olarak bilinen Nazarbayev, 2005 yılında, Orta Asya Devletleri Birliği fikrini ortaya atmıştır. Bu fikir, her ne kadar diğer bölge devletleri tarafından olumlu karşılanırsa da Özbekistan'ın Kazakistan'ın liderliğine karşı çıkması gibi nedenlere bağlı olarak gerçeğe dönüştürülemedi.¹³

Tarihsel olarak inşa edilmiş olan dilsel ve kültürel

bütünlük, yine tarihten gelen rekabetlerin önüne geçememektedir. Kazak ve Özbek halkları arasında çok üst düzeyde olmasa da liderlik düzeyindeki rekabet, birlik girişimlerini engelleyen temel faktörlerin başında gelmektedir. Birlik girişimlerinin gerçekleştirilmesine Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ın içe kapanmayı tercih etmeleri de eklenebilir. Kazakistan ise dış dünyaya tümüyle açık, küresel düzene bütünleşmeye çalışan bölgenin tek ülkesidir.

YİYP; bölgesel ve ekonomik bütünleşmeyi, dolayısıyla ekonomik refahı sağlamada, bölge ülkeleri arasındaki çatışmaların çözümlenmesinde, bölge ülkelerindeki *titüler* halklarla komşu ülke etnik grupları arasındaki çatışmaları önlemede -1990 ve 2010'da Oş ve Celalabad'daki Kırgız-Özbek çatışmaları- Afganistan ve Pakistan'ın proje sayesinde geçireceği değişim ve dönüşüm sonucunda buralardan kaynaklanan terör ve şiddet eylemlerinin sona ermesinde ve Orta Asya'nın 'işlevsel bölge' olmasında çok önemli bir kaldıraç olabilir. YİYP, ayrıca hem içe kapanmacılığı ortadan kaldırma hem de ekonomik canlılığı beraberinde getirme olasılığı olan demokrasinin bölgede yerleşmesinde de yaşamsal bir rol oynayabilir.

Sonnotlar

- Örneğin, bölgede son derece az olan su kaynaklarının paylaşımındaki anlaşmazlıklar, birbirleriyle tarihi ve kültürel yakınlıkları bulunan komşu ülkeleri zaman zaman çatışmanın eşiğine getirmektedir. Orta Asya'da çıkabilecek topyekün bir savaşın nedeninin su olacağı ve bundan dolayı da savaşın 'su savaş'ı olarak adlandırılacağı birçok çevre tarafından ileri sürülmektedir. Buna, Stalin zamanında çizilen sınırlardan kaynaklanan sınır anlaşmazlıkları da eklenebilir. 18 Mart 2016 tarihinde Kerben, Alabuka ve Kasansay üçgeninde yaşanan sınır krizi yakın zamandaki en canlı örneklerden biridir. Mahmut Çağatay Abuşoğlu, "Fergana'da Dinmeyen Gerilim: Kırgız-Özbek Anlaşmazlığı," *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, Nisan 5, 2016, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/orta-asya-arastirmalari-merkezi/2016/04/05/8433/ferganada-dinmeyen-gerilim-kirgiz-ozbek-anlasmazligi>.
- Altay Atlı, "Çin ve Yeni İpek Yolu Projesi," *Analist*, no. 44 (Ekim 2014), 74-44, <http://www.altayatli.com/files/Analist44IpekYolu.pdf>.
- Dünyadaki petrol ve doğal gaz rezervlerinin %75'inin Avrasya'da olduğu biliniyor. YİYP'nun ticaret malları, tarihi İpek Yolu'nda olduğu gibi ipek, kürk, köle ya da demir değil enerji kaynakları - petrol ve doğal gaz- olacaktır.
- Marmara Denizi Tüp Geçidi (Marmaray), Avrasya Tüneli, Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu, Yavuz Sultan Selim Köprüsü, İstanbul 3. Havalimanı, Kazakistan'ın Hazar Denizi kıyısındaki Aktau ve Aktöbe limanları sözü edilen bu ulaşım ağlarının önemli parçaları olarak düşünülmektedir. Osman Kurt, *Modern İpek Yolu Yeniden Canlanıyor*, *Hazar World*, no. 36 (Kasım 2015): 8-9 <https://www.yumpu.com/tr/document/view/54579031/hazar-world-sayi-36-kasim-2015/10>.
- Hindistan ve Japonya, Çin'in 'Bir Kuşak, Bir Yol' projesiyle bölgede etkinlik kurma girişimini, 'Asya Afrika Büyüme Koridoru' projesiyle engellemek için karşı atağa kalktı. Ayrıntı için bk.
- "Çin'in İpek Yolu Projesine, Japonya ve Hindistan'dan Karşı Atak," *Kırım Haber Ajansı*, Ağustos 4, 2017, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/cin-in-ipek-yolu-projesine-japonya-ve-hindistan-dan-karsi-atak/158089/>.
- Altay Atlı, "Çin ve Yeni İpek Yolu Projesi," *Analist*, no. 44 (Ekim 2014): 74-44, <http://www.altayatli.com/files/Analist44IpekYolu.pdf>.
- Ayşegül Aydıngün, "Yeni Başlangıçlara Doğru," *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler*, haz. Ayşegül Aydıngün, Çiğdem Balım-Harding ve Süer Eker (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2012), 621-654.
- Sayıcı az ya da çok olmalarına bakılmaksızın devlete ya da cumhuriyete adını veren halk.
- Rogers Brubaker, "Nationalizing States Revisited: Projects and Processes of Nationalization in Post-Soviet States," *Ethnic and Racial Studies* 34, no. 11 (2011): 1785-1814.
- Ayşegül Aydıngün, "Yeni Başlangıçlara Doğru," *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler*, haz. Ayşegül Aydıngün, Çiğdem Balım-Harding ve Süer Eker (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2012), 640.
- Ayşegül Aydıngün, "Yeni Başlangıçlara Doğru," *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar - Türkiye ile İlişkiler*, haz. Ayşegül Aydıngün, Çiğdem Balım-Harding ve Süer Eker (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2012), 627.
- Aidarbek Amirbek ve Almasbek Anuarbekuly, "Rusya'nın Yeni Entegrasyon Anlayışında "Avrasya Birliği": Türk Dünyasına Olası Etkileri ve Öneriler," *Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı*, no. 53 (Temmuz & Ağustos 2013): 984-996.